

המחלקה לחינוך - תשפ"א
מערכת החינוך בישראל: סוגיות מרכזיות ונקודות מפנה

ד"ר יריב פניגר
שעת קבלה בתאום במייל: fenigery@bgu.ac.il

עוזרת הוראה:
לורן זילברשטיין
שעת קבלה בתאום במייל: lorensilber1@gmail.com

קורס זה מציע היכרות עם מערכת החינוך בישראל מתוך הפרספקטיבה של המחקר האקדמי. הקורס יכול לשלוש נושאים עיקריים: (1) מגמות מרכזיות בהתפתחותה של מערכת החינוך בישראל תוך הדגשת ההקשר החברתי להתפתחויות אלו, (2) גיוון פנימי בתוך מערכת החינוך בישראל ו- (3) היבטים מרכזיים במדיניות החינוך בישראל. נושאים אלו יידונו במהלך השיעורים מזוויות מחקריות שונות מתחומי ההיסטוריה, הסוציולוגיה, מדע המדינה וחקר מדיניות החינוך. במהלך הקורס ישולבו מספר סרטים המציגים היבטים שונים של מערכת החינוך הישראלית וכן הרצאות אורח. מטרת הקורס הן פיתוח הבנה מורכבת של מערכת החינוך בישראל על חלקיה השונים ואתגריה המרכזיים ופיתוח יכולת לניתוח של סוגיות מרכזיות בתחום מדיניות החינוך בישראל תוך אימוץ גישה ביקורתית המבוססת על ידע מחקרי.

דרישות הקורס:

- הגשת חמש התייחסויות לפריטי קריאה שמוגדרים כ"חובה" במהלך כל סמסטר (עשר בסך הכל במהלך השנה). פריטים אלו נמצאים באתר moodle של הקורס או שניתן לקרוא אותם דרך אתר הספרייה. הנחיות לכתיבת התייחסות לפריטי הקריאה יינתנו בשיעור ויועלו לאתר הקורס. שימו לב: ההגשה של התייחסויות צריכה להיעשות בהתאם לנושאי השיעורים ולכן יש חשיבות רבה למעקב אחר ההתקדמות בקורס לצורך עניין זה. כל התייחסות מזכה ב- 2 נקודות ובסך הכל הן יהוו 20% מהציון הסופי. הגשת התייחסויות תעשה באופן אינדיבידואלי.
- הגשת שתי מטלות במהלך הקורס, אחת בסמסטר א' ואחת בסמסטר ב'. פרטים נוספים על המטלות ומועדי ההגשה שלהן יינתנו בהרצאות ויפורטו באתר הקורס. כל מטלה מהווה 20% מהציון הסופי. את המטלות ניתן להגיש לבד, בזוג או בשלישייה. עבודות שיוגשו בשלישייה נדרשות להיות בהיקף מעט רחב יותר (הסבר מפורט יינתן בהנחיות).
- הגשת מטלה מסכמת בסוף הקורס אשר תהווה 40% מהציון הסופי. הנחיות לכתיבת המטלה ומועד ההגשה יפורסמו לקראת סוף סמסטר ב'. המטלה המסכמת תוגש באופן אינדיבידואלי.
- הנוכחות בקורס חשובה מאד ללמידה, אולם היא אינה מהווה תנאי לקבלת ציון.
- מסלול בונוס: מי שמעוניין/ת להעמיק יותר בחומרי הקורס מוזמן/ת להצטרף למסלול זה, שכשמו מעניק בונוס בציון. בכדי להשיג זכאות לבונוס יש להגיש בכל סמסטר חמש התייחסויות לפריטי קריאה שמוגדרים כ"קריאה מומלצת" (עשר בסך הכל במהלך השנה) ולהשתתף בלפחות עשרה שיעורים בכל סמסטר (הנוכחות תירשם באופן אוטומטי באמצעות תוכנת זום). ההנחיות לכתיבת התייחסויות זהות לאלו של פריטי החובה. אופן חישוב הבונוס יוסבר בשיעור הראשון ויפוע במצגת הראשונה באתר הקורס.
- ציון עובר בקורס הינו 70.

נושאים ורשימת קריאה:

1. מבוא – מהו חינוך ציבורי?

חלק א' - מגמות היסטוריות בהתפתחות מערכת החינוך

2. בתי ספר וחינוך בפלסטינה/א"י עד 1948

קריאת חובה:

אבו-סעד, א. 2009. התפתחות מערכת החינוך הפלסטינית-ערבית בתקופת האימפריה העות'מאנית והמנדט הבריטי. אלנבראס 5: 4-20.

רייכל, נ. 2008. סיפורה של מערכת החינוך הישראלית: בין ריכוזיות לביזור; בין מוצהר לנסתר; בין חיקוי לייחוד. תל-אביב וירושלים: מכון מופ"ת והוצאת מאגנס. עמ' 62-91.

קריאה מומלצת:

סבירסקי, ש. 1990. חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים, תל-אביב: ברירות. עמ' 7-32. (ניתן לקרוא את הספר דרך אתר הספרייה באמצעות מאגר 'כותר').

הרמתי, ש. 2000. המורים החלוצים. תל אביב: הוצאת משרד הביטחון (סדרת אוניברסיטה משודרת). (ניתן לקרוא את הספר דרך אתר הספרייה באמצעות מאגר 'כותר').

3. לידתה של מערכת החינוך הישראלית 1948 - 1953

קריאת חובה:

רייכל, נ. 2008. סיפורה של מערכת החינוך הישראלית: בין ריכוזיות לביזור; בין מוצהר לנסתר; בין חיקוי לייחוד. תל-אביב וירושלים: מכון מופ"ת והוצאת מאגנס. עמ' 104-113.

סבירסקי, ש. 1990. חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים, תל-אביב: ברירות. עמ' 86-33.

קריאה מומלצת:

חוק לימוד חובה, התש"ט-1949

חוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953

אלחאג', מ.. 1996. חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי. ירושלים: מאגנס. פרק 3.

צמרת, צ. 2002. הפחד במפא"י לחינוך ל'שמד רוס' וביטול 'זרם העובדים' בחינוך. עיונים בתקומת ישראל 12: 358-341.

4. התרחבות מהירה, פיצול פנימי, מדיניות הטיפוח ומבחן הסקר 1953 - 1968

קריאת חובה:

סבירסקי, ש. 1990. חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים, תל-אביב: ברירות. עמ' 103-137.

קריאה מומלצת:

סבירסקי, ש. 1990. *חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים*, תל-אביב: ברירות. עמ' 87-102.

צמרת, צ. 2005. "זלמן ארן והפרודוקטיביזציה של בני 'עדות המזרח'". בתוך א. בראלי, ד. גוטויין, ט. פרילינג (עורכים) *חברה וכלכלה בישראל: מבט היסטורי ועכשווי*. ירושלים וקריית שדה בוקר: יד יצחק בן-צבי ומכון בן-גוריון לחקר ישראל, הציונות ומורשת בן-גוריון.

לוי, א. 1993. שמונה עשרה שנים של מבחן סקר כיתה ח': קורותיו, השפעתו והגורמים לביטולו. *מגמות ל"ה*: 307-323.

5. אינטגרציה 1968 - 1990

קריאת חובה:

רש. נ. וכפיר, ד. 2004. מיזוג חינוכי בישראל: שלושים שנים של מדיניות הססנית בצל אידיאולוגיה משתנה. *מגמות מ"ג* (1): 33-63.

קריאה מומלצת:

הוועדה הפרלמנטרית לבחינת מבנה החינוך היסודי והעל יסודי בישראל. 1971. *דו"ח הוועדה הפרלמנטרית לבחינת מבנה החינוך היסודי והעל יסודי בישראל 1966-1968*.

סבירסקי, ש. 1990. *חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים*, תל-אביב: ברירות. עמ' 139-158.

6. מגמות עכשוויות במדיניות החינוך: ביזור, הפרטה וסטנדרטים חינוכיים

קריאת חובה:

יוגב, א. 2007. *אידיאולוגיה, פדגוגיה ומדיניות החינוך בישראל*. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

קריאה מומלצת:

איכילוב, א. 2010. כינון החינוך הציבורי והנסיגה ממנו. בתוך א. איכילוב (עורכת) *הפרטה ומסחור בחינוך הציבורי בישראל*. תל אביב: הוצאת רמות - אוניברסיטת תל אביב. (ניתן לקרוא את הספר דרך אתר הספרייה באמצעות מאגר 'כותר').

דהאן, י. ויונה, י. 2005. דו"ח דברת: על המהפכה הניאו-ליברלית בחינוך. *תיאוריה וביקורת* 27: 11-38.

חלק ב' - מגזרים במערכת החינוך בישראל

7. המיעוט הערבי במערכת החינוך בישראל

קריאת חובה:

ג'בארין, י. ואגבאריה א. 2010. *חינוך בהמתנה: מדיניות הממשלה ויוזמות אזרחיות לקידום החינוך הערבי בישראל*. נצרת: דיראסאת, מרכז ערבי למשפט ומדיניות. עמ' 51-68 (באתר נמצא הפרסום המלא).

קריאה מומלצת:

בלס, נ. 2017. *ההישגים הלימודיים של תלמידים ערבים*. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

פניגר, י. ואיילון, ח. 2016. מדיניות לשונית ונגישות להשכלה הגבוהה: פערים בין יהודים וערבים בישראל. בתוך א. אדי-רקח וא. כהן (עורכים), *דינמיות בהשכלה הגבוהה: אסופת מאמרים לכבודו של פרופסור אברהם יוגב. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.*

8. החינוך הממלכתי-דתי

קריאת חובה:

כץ, י. 2004. החינוך הממלכתי-דתי. בתוך: ז. גרוס וי. דרור (עורכים) *חינוך כאתגר חברתי. תל-אביב: הוצאת רמות - אוניברסיטת תל-אביב.*

קריאה מומלצת:

שוורץ, ד'. 2013. על הקיצוניות הציונית הדתית: חינוך ואידיאולוגיה. *דור לדור קבצים לחקר ולתיעוד תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצת, כרך מ"ד: 83-127.* (ניתן לקרוא דרך אתר הספרייה).

וינטרוב, ר. 2020. הוראת ההיסטוריה בחינוך הממלכתי-דתי בפתח העשור השמיני לישראל: סיפור אחר? סיפורים אחרים! *עיונים בתקומת ישראל: מאסף לבעיות הציונות, הישוב ומדינת ישראל, 33, עמ' 187-219.*

9. החינוך החרדי

קריאת חובה:

טאוב, א. 2013. מאידאולוגיה לפרקטיקה: תמורות בדגם החינוך העצמאי החרדי. *דור לדור: קבצים לחקר תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצת. כרך מ"ד: 191-212.* (ניתן לקרוא דרך אתר הספרייה).

קריאה מומלצת:

שפיגל, א. 2011. "ותלמוד-תורה כנגד כולם" חינוך חרדי לבנים בירושלים. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל. עמ' 32-46.

קציר, ש. ופרי-חזן, ל. 2018. *החינוך הממלכתי-חרדי - מהקמה להתבססות. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. פרק 4 עמ' 84-106.*

פרי-חזן, ל. 2018. הסדרת לימודי ליבה בחינוך החרדי בפרספקטיבה השוואתית. *משפט חברה ותרבות, א' 493-525.*

10. בתי ספר עצמאיים לא-דתיים

קריאת חובה:

גופן-שריג, ע. 2004. *עשה זאת בעצמך: יזמות אזרחית כאסטרטגיה חידוש במדיניות החינוך בישראל. ירושלים: בית הספר למדיניות ציבורית, האוניברסיטה העברית בירושלים.*

קריאה מומלצת:

הוד, ר. 2013. *הפרטה מלמטה: שינויים ביחסי מדינה-חברה במערכת החינוך בישראל. עבודת גמר לתואר שני. המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.*

איילון, ח., בלס, נ., פניגר, י. ושבית, י. 2019. אי-שוויון בחינוך: ממחקר המדיניות. ירושלים: הוצאת מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. פרק 2.

חלק ג' - סוגיות נבחרות במדיניות החינוך בישראל

11. טקסים בבית הספר: עיצוב זיכרון וזהות הלאומית

קריאת חובה:

לומסקי-פדר, ע. 2003. מסוכן זיכרון לאומי לקהילת אבל מקומית: טקס יום הזיכרון בבתי ספר בישראל. *מגמות מ"ב* (3): 387-353.

קריאה מומלצת:

בן עמוס, א. ובית אל, א. 1999. טקסים, חינוך והיסטוריה: יום השואה ויום הזיכרון בבתי - ספר בישראל. בתוך: ר. פלדחי וע. אטקס (עורכים) *חינוך והיסטוריה: הקשרים תרבותיים ופוליטיים*. ירושלים: מרכז זלמן שזר.

גודמן, י. ומזרחי, נ. 2013. זיכרון לאומי והסללה אזרחית: הבדלים אתניים מעמדיים בתהליכי זיכרון בבתי ספר תיכוניים בישראל. בתוך: י. יונה, נ. מזרחי וי. פניגר (עורכים) *פרקטיקה של הבדל בשדה החינוך בישראל: מבט מלמטה*. ירושלים: מכון ון ליר.

12. הפוליטיקה של תכניות הלימודים

קריאת חובה:

רז-קרקוצקין, א. 2002. תכנית הלימודים בהיסטוריה וגבולות התודעה הישראלית. בתוך: א. בן-עמוס (עורך) *היסטוריה, זהות וזיכרון: דימויי עבר בחינוך הישראלי* (עמ' 47-68). תל אביב: רמות. (ניתן לקרוא דרך אתר הספרייה באמצעות מאגר 'כותר').

קריאה מומלצת:

פינסון, ה. 2016. בין הפוליטי והמקצועי: תפקידו של חינוך לאזרחות בחברה בקונפליקט. *גילוי דעת* 10: 191-198.

בן עמוס, א. 2020. הכיבוש במערכת החינוך הישראלית: בין הכרה להכחשה. בתוך: א. נווה ונ. טל (עורכים) *חינוך היסטורי: זירות וזיקות*. תל אביב: הוצאת מכון מופ"ת.

13. הקבצות והסללה

קריאת חובה:

איילון, ח. 2009. סוגים של בידול בתוכניות לימודים ואי-שוויון בהישגים. בתוך י. קשתי (עורך), *הערכה, חינוך יהודי ותולדות החינוך: אסופה לזכרו של פרופסור אריה לוי*. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, הוצאת רמות.

קריאה מומלצת:

פניגר י. 2013. פסיכולוגיה, הסללה ואי-שוויון: הרפורמה בבתי הספר המקיפים הדתיים כמקרה מבחן. *אלנבראס* 7: 106-136.

איילון, ח., בלס, נ., פניגר, י. ושביט, י. 2019. אי-שוויון בחינוך: ממחקר המדיניות. ירושלים: הוצאת מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. פרק 3.

14. מבחני המיצ"ב והמבחנים הבינלאומיים

קריאת חובה:

יוגב, א. ליבנה, ע. ופניגר, י. 2009. סינגפור במקום כרכור? מבחני הישג בין-לאומיים והגלובליזציה של יעדי החינוך. *מגמות מ"ו* (3): 337 - 355.

קריאה מומלצת:

איילון, ח., בלס, נ., פניגר, י. ושבזט, י. 2019. אי-שוויון בחינוך: ממחקר המדיניות. ירושלים: הוצאת מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. פרק 8.

15. מימון החינוך בישראל

קריאת חובה:

יוסטמן, מ. (עורך). 2014. *תקצוב דיפרנציאלי בחינוך*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. עמ' 7-23 (באתר מופיע הפרסום המלא).

קריאה מומלצת:

בלס, נ. ובלזך, ח. 2020. *ההוצאה לכיתה ולתלמיד במערכת החינוך היסודי*. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

איילון, ח., בלס, נ., פניגר, י. ושבזט, י. 2019. אי-שוויון בחינוך: ממחקר המדיניות. ירושלים: הוצאת מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. פרק 5.

16. התרחבות ההשכלה הגבוהה בישראל

קריאת חובה:

איילון, ח. 2008. מי לומד היכן ומדוע? ההשלכות החברתיות של ההתרחבות והגיוון במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. *סוציולוגיה ישראלית* י"ח(1): 60-33.

קריאה מומלצת:

פניגר, י., מקדוסי, ע. ואיילון, ח. 2016. אי-שוויון בהשלמת התואר הראשון: רקע חברתי, הישגים קודמים ומאפיינים מוסדיים. *סוציולוגיה ישראלית* י"ח(1): 104-82.

איילון, ח., בלס, נ., פניגר, י. ושבזט, י. 2019. אי-שוויון בחינוך: ממחקר המדיניות. ירושלים: הוצאת מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. פרק 11.